

Позитивна посткримінальна поведінка як умова звільнення від кримінальної відповідальності

УДК 343.2.01

Актуальність теми. Кримінально-правові норми, які стосуються поведінки особи після вчинення злочину, або як ще її називають – посткримінальної поведінки, складають один із специфічних інститутів кримінального права. Чинний КК істотно збільшив (порівняно з КК України 1960р.) коло випадків, коли посткримінальна поведінка враховується при кваліфікації дій особи, яка вчинила злочин. Досить сказати, що більш як вдвічі збільшилася кількість норм, які регламентують звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з позитивною посткримінальною поведінкою. Водночас законодавча регламентація посткримінальної поведінки у КК далеко не завжди досконала, що утруднює застосування відповідних кримінально-правових норм, визначення їх співвідношення із суміжними.

В. О. Навроцький констатує, що в слідчо-прокурорській і судовій практиці питання застосування норм, які регламентують посткримінальну поведінку, вирішуються неоднозначно, при цьому допускається немало помилок. Роз'яснення ж Пленуму Верховного Суду існують лише щодо окремих питань (зокрема звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з позитивною посткримінальною поведінкою при даванні хабара) [5, с. 100].

Слід зазначити, що відповідні положення в теорії кримінального права не досліджувалися й не висвітлювалися ні на рівні докторської, ні на рівні кандидатської дисертації, а також відсутні й монографічні публікації.

Тому аналіз питань, які стосуються посткримінальної поведінки, становить як теоретичний, так і практичний інтерес.

Аналіз досліджень даної проблеми. Посткримінальну поведінку та її види, а також кримінально-правові норми, що регулюють посткримінальну поведінку як систему, або окремі їх різновиди досліджувалися багатьма вітчизняними та закордонними вченими-правниками, серед яких: Х. Д. Алікперов, П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. М. Галкін, Ю. В. Голик, Л. В. Голово, В. К. Гришук, Ю. В. Гродецький, Н. О. Гущина, О. О. Дудоров, В. О. Єлеонський, А. В. Єндольцова, І. Е. Звечаровський, В. М. Кудрявцев, О. Ф. Ковітіді, О. М. Лемешко, В. А. Ломако, В. Т. Маляренко, І. Л. Маргулова, А. А. Музика, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, О. В. Наден, Ю. А. Пономаренко, З. А. Рибак, Р. А. Сабитов, В. В. Сташис, І. А. Тарханов, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, Г. О. Усатий, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, Н. Б. Хлистова, Р. Р. Шакуров, А. М. Ященко та інші. Ці дослідники виокремлюють суспільну корисність у якості ознаки позитивної посткримінальної поведінки, проте не фокусують уваги на інших ознаках такої поведінки, якими наприклад є зміна обстановки чи не ухилення від заходів виховного характеру.

Постановка мети. При формуванні мети цієї статті ми виходили з необхідності розмежування суб'єктивних та об'єктивних ознак позитивної посткримінальної поведінки як умов звільнення від кримінальної відповідальності, що ґрунтується на розмежуванні юридичних фактів, тобто фактичних обставин, які зумовлюють таке звільнення.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, зміна кримінально-правового відношення, як і його поява чи зупинення, відбувається у зв'язку з наявністю

юридичного факту. Отже, для того щоб кримінально-правове відношення, в якому держава має повноваження покласти на особу кримінальну відповідальність, було змінено, впродовж часу його існування має з'явитися інший юридичний факт, відмінний від того, який породив це правовідношення.

Таким юридичним фактом, здатним змінити існуюче кримінально-правове відношення, закон визнає, наприклад, позитивну посткримінальну поведінку особи, яка є суб'єктом даного правовідношення (ділове каяття, примирення з потерпілим тощо). Позитивна посткримінальна поведінка особи не припиняє існуючого кримінально-правового відношення, а лише трансформує його.

Вочевидь, що звільнення від кримінальної відповідальності не може мати місце раніше, ніж мав місце правозмінюючий юридичний факт. Звідси, звільнення від кримінальної відповідальності можливе лише після набуття таким фактом всіх ознак, передбачених законом (наприклад, не вчинення нового злочину до спливу строку давності, позитивна посткримінальна поведінка, яка свідчить про наявність всіх елементів ділового каяття тощо). По суті, це проблема наявності та відповідності ознак правозмінюючого юридичного факту нормам кримінального закону.

Враховуючи що звільнення від кримінальної відповідальності може бути здійснено на підставі як одномоментного (остаточного, безумовного), так і тривалого (умовного) юридичного факту, ознаки та тривалість позитивної посткримінальної поведінки, як умови звільнення від відповідальності також можуть бути різними. У разі умовного звільнення, наприклад, на підставі ст. 47 КК України (передача особи на поруки), юридичним фактом звільнення буде набрання законної сили відповідною ухвалою чи постановою суду про закриття справи, а умовами звільнення – наявність позитивної посткримінальної поведінки – сплив передбаченого законом строку (один рік), якщо особа виправдала довіру колективу, не ухилялася від заходів виховного характеру, не порушувала громадського порядку тощо, тобто виконала певні покладені на неї обов'язки.

Виходячи з положень КК, можна зауважити, що позитивну посткримінальну поведінку, як умови такого звільнення, характеризують певні ознаки. Зокрема в літературі називають загальні та спеціальні ознаки, субсидіарні, імперативні, суб'єктивні та об'єктивні [3, с. 433-440]. З такою класифікацією в цілому слід погодитися, оскільки саме ознаки вказують на наявність чи відсутність позитивної посткримінальної поведінки як умови звільнення від кримінальної відповідальності.

З цієї точки зору, наприклад, *неутилення неповнолітнього, що вчинив злочин, від застосування до нього примусових заходів виховного характеру (ч.3 ст. 97 КК України)* є єдиною загальною субсидіарною ознакою позитивної посткримінальної поведінки, оскільки в разі її відсутності примусові заходи виховного характеру скасовуються і неповнолітній притягується до кримінальної відповідальності.

Слід відзначити, що звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених Особливою частиною КК, є обов'язком, а не правом правозастосовних органів, є остаточним, не зумовленим вимогами до поведінки особи після здійснення звільнення [5, с. 103].

В літературі відзначається, що необхідно розрізнити передумову звільнення від кримінальної відповідальності – вчинення особою певного виду злочину; підставу звільнення від кримінальної відповідальності – посткримінальний юридичний факт, який змінює зміст кримінального правовідношення; та умови звільнення від кримінальної відповідальності – вимоги до подальшої поведінки особи після постановлення рішення про її звільнення, від якої залежить остаточність такого звільнення [6, с. 193].

Розмежування об'єктивних та суб'єктивних ознак позитивної посткримінальної поведінки як умов звільнення від кримінальної відповідальності ґрунтується на розмежуванні юридичних фактів, тобто фактичних обставин, які зумовлюють таке звільнення. Очевидно, що першу групу становлять ті ознаки, які є подіями, тобто явищами, що не залежать від волі особи. Відповідно другу групу становлять ті ознаки позитивної посткримінальної поведінки, які є діями, тобто свідомими вчинками людини, в яких проявляється її волевиявлення, що характеризує позитивну посткримінальну поведінку особи.

Отже, до об'єктивних ознак позитивної посткримінальної поведінки, за чинним КК України, необхідно включити зміну обстановки (ст. 48 КК: діяння втратило суспільну небезпечність або особа перестала бути суспільно небезпечною), закінчення строків давності (ст. 49 КК: особа не ухилилась від слідства і суду), прийняття Закону України про амністію, помилування. До суб'єктивних же ознак позитивної посткримінальної поведінки особи слід віднести: щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди (ст. 45 КК), примирення винного з потерпілим (ст. 46 КК), не ухилення від заходів виховного характеру та не порушення громадського порядку (ст. 47 КК), не вчинення нового злочину (ст. 49 КК) та ін. В окремих випадках суб'єктивні ознаки позитивної посткримінальної поведінки для звільнення від кримінальної відповідальності конкретизуються вимогою добровільної здачі предмета злочину.

Водночас звільнення від кримінальної відповідальності за умови позитивної посткримінальної поведінки не свідчить про виправдання особи, оскільки кримінальна справа приймається з переабілітуючих для особи підстав, тобто не за відсутності події злочину і не відсутності в діянні особи складу злочину. З цього приводу Ю. В. Баулін, наприклад, звертає увагу на те, що звільнення від кримінальної відповідальності "погашає" кримінально-правове значення факту вчинення злочину, зберігаючи його кримінологічне значення і цивільно-правові наслідки делікту [1, с. 21-30].

У літературі висловлюються твердження – і вони заслуговують на увагу – про недоцільність безумовного припинення всіх кримінально-правових наслідків в результаті звільнення від кримінальної відповідальності. Деякі автори вважають, що, оскільки інститут звільнення від кримінальної відповідальності порушує принцип невідворотності відповідальності за вчинене, було б доцільним, щоб "норми Загальної частини КК, що допускають компроміс з винним в обмін на його явку з повинною, примирення з потерпілим, усунення шкідливих наслідків вчиненого, передбачали б умовність звільнення винного від кримінальної відповідальності з тим, щоб він після звільнення від кримінальної відповідальності два-три роки відчував над собою незримий меч кримінального закону" [2, с. 66-67].

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, відмітимо, що всі ознаки позитивної посткримінальної поведінки особи як умови звільнення від кримінальної відповідальності поділяються на ті, що залежать від поведінки особи після вчинення злочину, тобто мається на увазі активна позитивна посткримінальна поведінка особи, та на ті, що залежать від настання певної події, тобто не потребують активного позитивного втручання особи, і вимагають від неї лише утриматись від певних дій (вчинення нового злочину, ухилення від слідства та суду) [4, с. 164-165].

1. Баулін Ю. В. Спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду / Ю. В. Баулін // Проблеми пенитенціарної теорії і практики – К.: КІВС, 2004. – № 9 – с. 21-30.
2. Житний О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дієвим каяттям / О. О. Житний – Х: НУВС, 2004. – с. 66-67.

3. Ковітіді О. Ф. Класифікація видів звільнення від кримінальної відповідальності / О. Ф. Ковітіді // Держава і право: зб. наук. праць. – К.: Ін-т держави і права НАН України, 2003. – № 23 – с. 433-440.
4. Козак О. С. Відшкодування шкоди, завданої злочином, і захист прав потерпілого як засіб підвищення ефективності інституту звільнення від кримінальної відповідальності / Козак О. С. // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. – 2009. – № 6. – 174 с.
5. Навроцький В. О. Посткримінальна поведінка: поняття, види, правове значення / В. О. Навроцький // Проблеми пенітенціарної теорії та практики: Щорічний бюлетень. – К.: КЮІ КНУВС, 2005. – с. 99-110.
6. Наден О. В. Спеціальні види звільнення особи від кримінальної відповідальності за злочини в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / О. В. Наден – Харків: Право, 2003. – с. 193.

Соловей О. Я. Позитивна посткримінальна поведінка як умова звільнення від кримінальної відповідальності

У статті виділяються та досліджуються об'єктивні та суб'єктивні ознаки позитивної посткримінальної поведінки, а також умови звільнення від кримінальної відповідальності при позитивній посткримінальній поведінці.

Ключові слова: умова, звільнення, кримінальна відповідальність, позитивна посткримінальна поведінка.

Соловей О. Я. Позитивное постуголовное поведение как условие освобождения от уголовной ответственности

В статье выделяются и исследуются объективные и субъективные признаки позитивного постуголовного поведения, а также условия освобождения, от уголовной ответственности при позитивном постуголовном поведении.

Ключевые слова: условие, освобождение, уголовная ответственность, позитивное постуголовное поведение.

Soloviy O.Y. Positive Postcriminal Behavior as a Condition of Exemption from Criminal Liability

Objective and subjective properties of positive postcriminal behavior and the conditions of exemption from criminal liability on the assumption of positive postcriminal behavior are pointed out and examined in the article.

Keywords: condition, exemption, criminal liability, positive postcriminal behavior.

Стеблинська О. С.

Стан законодавчого забезпечення запобігання міжнародному наркобізнесу

УДК 393.97

Нестабільність соціально-економічних та політичних процесів у перші роки незалежності України й на сучасному етапі демократизації українського суспільства призвели до збільшення фактів немедичного вживання наркотиків і зростання на цьому фоні наркотизму та міжнародного наркобізнесу. Високий рівень злочинності та смертності, значні матеріальні збитки державі від незаконного наркобізнесу та зруйновані людські долі – все це лише незначна частка тієї ціни, яку суспільство